

на демокрация удовлетворява адекватно човешкото желание за признание към момента е по-скоро отворен въпрос, отколкото неминуем извод. Според мен това прави оповестяването на края на историята преждевременно, а твърдението, че единствената спънка по пътя към хегемонията на либералната демокрация са политиките ѝ на идентичност, а не вътрешни конфликти на самата система – необосновано.

Идентичност е белязана от силно вътрешно противоречие; ако основната цел на държавата е признанието на индивида и снемането на разликата между роби и господари, то идентичността и признанието ѝ не са нещо, което възпира идеалната (последната) политическа система, а са самият инструмент, чрез който тя би била достигната.

Бурян Алексиев

Бележки

- 1 В българския превод на *Държавата* е преведено като гневливост.
- 2 Сократ свързва тази част на душата с кучетата и децата, чиито първични реакции трябва да бъдат контролирани от разума.

(ПО)ГРАНИЧНОСТТА В МНОГОБРОЙНИТЕ Ъ ИЗМЕРЕНИЯ

(Yuval-Davis, Nira, Georgie Wemyss, Kathryn Cassidy (2019). *Bordering*. Cambridge, UK, Medford, MA: Polity.)

Граничните (приграничните, околораичните, трансграничните) изследвания отбелязаха мощно развитие през последните десетилетия в света. У нас това научно, интердисциплинарно направление остава все още незабелязано. Новата история на Балканите е белязана от непостоянство на държавните граници, възникване на нови държави, преместване на големи групи хора (всъщност, термините *балканизация* и *етническо прочистване* възникват именно на Балканите). Парадоксално е, че по-специално в България, за която често казваме, че „граничи със себе си“, не само не съществува традиция в социалните науки за изследване на въздействието на тези мащабни явления върху социума, но и не съществува и утвърдено название на това направление в социалните науки. Географите

използват термина лимология (от лат. *limes* – граница), но сами признават недостатъците му: „Успоредно на това понятие се използва и *Border(land) studies* („Изследване на граници и гранични райони“). То в значителна степен е еквивалент на лимология, но се поставя по-голям акцент на интердисциплинарните изследвания“ (Стоянов, 2017: 104). Така, нито в недалечното минало, когато поради тоталитарния режим границите бяха практически непроницаеми, нито днес, когато неимоверно нараснаха възможностите, обемите и честотата на презграничните пътувания и преместванията, въздействието на тези явления върху формирането на личността и възникването на общности с нова идентичност и лоялности остават неизследвани. Аз се опитам да дам своя скромен принос за преодоляване на тази лип-

са (Nikolov, 2006, 2009, 2011, 2015), а на проекта за изследване на българските общности отвъд границата беше отказано финансиране въпреки съзвучността му с приоритетни проблеми на националната сигурност. И това е само един пример за многобройните граници – въображаеми, виртуални, материализирани, повече или по-малко осезаеми – които имат формиращо въздействие върху всекидневното както на индивидите, така и на разнообразните човешките общности.

Книгата на Нира Ювал-Дейвис, Джорджи Уимис и Катрин Касиди *Bordering*¹ обобщава много от многостранните теми в досегашните гранични изследвания и дава нови насоки и импулси за последващо изследване. Трите авторки имат различен бекграунд и това прави още по-ценен техният принос. Нира Ювал-Дейвис е социолог с докторат от университета в Съсекс, понастоящем е професор емеритус, почетен директор на Изследователския център по миграция, бежанци и принадлежност (CMRB) в Университета в Източен Лондон. Била е председател на Изследователския комитет 05 (по въпросите на расизма, национализма, индигенността и етническите отношения) на МСА, член-основател на алианса „Жени срещу фундаментализма“ и на международната изследователска мрежа за жените в милитаризирани конфликтни зони, консултант за различни организации на ООН и правата на човека. Носител е на наградата на Международната социологическа асоциация за отлични постижения в научните изследвания и практиката (2018 г.). Автор е на многобройни трудове, посветени на национализмите, расизма, фундаментализмите, гражданството, идентичността, принадлежността и всекидневната приграничност, както и за ситуираната интерсекционалност и диалогичната епистемология².

Д-р Джорджи Уимис е старши преподавател и програмен ръководител в Кеймбридж по социални науки от 2016 г. и съдиректор на Центъра за изследвания на миграцията, бежанците и принадлежността. Д-р Катрин Касиди е феминистка, политически географ и активист, изследовател на процесите и практиките на граничност и подреждане на съвременните

общества и начините, по които им се съпротивлява както чрез колективни, така и чрез общи действия. Завършила е география в Нотингамския университет и интердисциплинарен магистърски курс в Школата по славянски и източноевропейски изследвания в Лондон, защитила е докторска степен в университета в Бирмингам въз основа на теренни изследвания в Украйна и Румъния, където е и преподавала. От октомври 2019 до август 2021 г. тя е в изследователски отпуск, финансиран от тръста Leverhulme, по проект „От/граничаване/подреждане: нарушения в ежедневното разграничаване на благосъстоянието във Великобритания“.

Доказателство за фундаменталния характер на тази книга, въпреки относително неголемия ѝ обем – малко повече от 170 страници текст, са впечатляващата библиография, разположена на 33 страници, и прецизно изработеният предметен и именен показалец. Краткото описание на книжното съдържание набелязва нейното тематично богатство и многопластовост: „Контролът върху националните граници отново се превърна в ключов проблем на съвременните държави и силно оспорван въпрос в социалния и политическия живот. Но контролирането на границите е нещо много повече от патрулирането по териториалните граници по краищата на държавите: сега то включва множество практики, които се осъществяват на различни нива, някои по краищата на държавите, други в локалния ежедневен контекст – на работните места, в болници, в училища – които, взети заедно, конструират, възпроизвеждат и оспорват границите и правата и задълженията, свързани с принадлежността към дадена национална държава. Тази книга е систематично изследване на практиките и процесите, които сега определят границите на държавата и ролята, която те играят в националното и глобалното управление. Основана върху оригинални изследвания, книгата надхвърля традиционните подходи за изследване на миграцията и расизма, показвайки как тези процеси засягат всички членове на обществото, а не само маргинализираните слоеве. Несигурността, произтичаща от тези процеси, означава, че все повече и повече хора

се оказват живеещи в сиви зони, изключени от всякаква форма на защита и често лишени от основни човешки права“.

Книгата е структурирана в шест глави: Увод. Рамкиране на отграничаването; Отграничаване, управление и принадлежност: Исторически преглед, където се обобщава възникването и еволюцията на граничността от предмодерните времена до рухването на държавния социализъм, разширяването на ЕС, неолиберализмът и неговата криза, възходът на абсолютистките движения, въоръжените конфликти, неолибералните тенденции и екологичните кризи на глобалния Юг, проявите на глобалната миграционна криза, връщането към границите и Брекзит; фойерверкова (Firewall) граничност³, „външни“ и „вътрешни“ гранични пречки пред източноевропейските роми и семействата на непалските военни-гурки; всекидневната граничност – намиране на работа, подслон и образование; сивите зони в граничността – „Джунглата“ в Кале, сивите зони във Великобритания и постграничната зона Довър; и накрая, обобщение и заключение – граничността като ядро и образуващ фактор на социалните процеси, политическият дискурс за граничността и практиката на управлението и принадлежността, граничността като резултат и причина за социалните неравенства, като ситуирано начинание, като напречна политическа епистемология и съпротива срещу всекидневната граничност.

Дори от това кратко изброяване на тематичния кръг, който е обект на разглеждане в книгата, става ясно колко мащабен и многогранен е подходът на авторите, които не само поставят граничността в многобройните ѝ форми в центъра на социалния анализ, но и хвърлят мостове, теоретически и практически, към редица актуални и наболели проблеми на съвременния социум и перспективите пред него. Авторите разкриват „начините, чрез които различно позиционираните хора усещат граничността“ (с. 167). Според тях това е важно не само за разбирането на тясната взаимовръзка между граничността и неравенствата, но и за намирането на практически мерки за тяхното, ако не превъзможване, то поне за намаляване на негативните им въздействия. И те са убедителни, защото базират анализа си вър-

ху богат емпиричен материал от интервюта с максимален кръг от лица, пряко или непряко ангажирани с проблемите на границите – мигранти и заселници, служители по охраната на границата и имиграционните ведомства, но също и общински служители, хазяи, работодатели, свещеници и много още категории респонденти и експерти. Тяхното разбиране за човешката мобилност отчита свободите на личността, но и връзката ѝ с политическите проекти за управлението, принадлежността и функционирането на неолибералния капитализъм. Заедно с други автори, те са наясно, че пълното премахване на границите ще доведе до „първичен дарвинизъм“ (с. 171). Правото на личността на свободно придвижване като етично политическа ценност не бива да се разглежда откъснато от другите граждански, политически и особено социални права, в противен случай остава нерешен и потулен въпросът за задоволяването на първичните човешки потребности като охрана и подслон. Само политическите проекти на управлението и принадлежността, които гарантират правата и ресурсите за всички хора на планетата и отхвърлят Вестфалския социален ред, според който държавите функционират като взаимноизключвайки се „контейнери“ на тези права и ресурси, могат да послужат като база за решаване на проблемите. В този смисъл, Декларацията на ООН за правата на човека се нуждае спешно от осъвременяване, тъй като в частта за свободата на придвижване визира придвижване вътре, но не и между суверенните национални държави, и поражда фундаменталната справедливост на граничността, където при съвременната граничност гарантира свободата на придвижване само на относително малцинство от богати „северняци“, но я отнема или сериозно стеснява за останалите жители на планетата. Неотговарящата на изискванията на съвременността и бъдещето институализация на тази концепция за границите отразява съществуващите расови и икономически йерархии, които управляват транснационалната мобилност и налага кой има право да принадлежи (А. Пармар). Когато имаме работа с политическите проекти, за принадлежността е особено важно да се справим с темата за разширяващите се автохтонни движения, както

политически, така и чрез подкрепа за алтернативни визии за общество и общност. Принадлежността не бива да се разглежда като категорично и веднъж завинаги даден статус, а като качество, което се придобива чрез активно участие. Тази амбициозна цел може да

се постигне единствено чрез преодоляване на трите вплетени и взаимно формиращи се в конкретната реалност на съвременния свят фронтове – неолиберализма, всекидневната граничност и автохтонната политика.

Стефан Ем. Николов

Бележки

- 1 Yuval-Davis, Nira, Georgie Wemyss, Kathryn Cassidy (2019). *Bordering*. Cambridge, UK, Medford, MA: Polity.
- 2 Сред нейните книги са *Жена-нация-държава* (Woman-Nation-State, 1989), *Расиализирани граници* (Racialized Boundaries, 1992), *Разселване на общества на заселници* (Unsettling Settler Societies, 1995), *Пол и нация* (Gender and Nation, 1997), *Предупредителните знаци на фундаментализма* (The Warning Signs of Fundamentalism, 2004), *Политиката на принадлежността: междусекторни оспорвания* (The Politics of Belonging: Intersectional Contestations, 2011), *Жени против фундаментализма* (Women Against Fundamentalism, 2014). Нейните трудове са преведени на повече от десет езика.
- 3 Така авторите назовават разнообразните форми и мерки за блокиране или, обратно, насърчаване на трансграничните движения, разположени в континуума от напълно непроницаемата и строго охранявана граница, позната ни от времената на тоталитаризма, до свободното придвижване: стени/огради, усложняване на визовата система, привличане на едни категории имигранти (високообразовани, квалифицирани, притежатели на капитали) и недопускане на други (съответно – необразовани, неквалифицирани, бедни, от които не може да се очаква друго, освен да станат бреме за системата на социалната закрила в приемищата страна).

Литература

- Nikolov, S. E. (2006). It is the Border (An Attempt for a Sociological Reflection on the Limits, beyond which Most is the Same). In: *Sociological Problems*. Special Issue 16th ISA World Congress, 'Trajectories of Contemporary Sociology in Bulgaria', 100–119.
- Nikolov, S. E. (2009). Borders: Which in Between Most our Our Lives Has Gone, in: *Armed forces, soldiers and civil-military relations: essays in honor of Jürgen Kuhlmann*. Ed. by Gerhard Kümmel. Wiesbaden: VS, Verlag für Sozialwissenschaften, 261–288.
- Nikolov, S. E. De odem. (2015). Why Sociology is Silent Concerning Borders, in: *Venets Journal*, 6/1, 9–32.
- Nikolov, S. E. (2011). Идентичности под напрежение, in: *Nационална идентичност – съвременен социален контекст и етноидентичност*. В: *Национална идентичност – съвременен социален контекст и етнически рамки*. Съст. и научна ред. Таня Неделчева, Емилия Маринова. София: Фабер, 42–57.]
- Stoyanov, P. (2017) *Regionalna geographia*, Sofia: Sofia University Publ. [Стоянов, П. *Регионална география*. Част I. Теория и методология. София: СУ „Св. Кл. Охридски“, Геолого-географски факултет, катедра Регионална и политическа география.]